

היחס למרחב מבעד למגוון השקפות עולם

מצע לדיון

מסמך זה נוצר על בסיס דיוני ותוצרי קבוצות הזהות ומפגש אחד של הקבוצה האזורית

שאלת **היחס למרחב האזורי (המזרח התיכון)** מהווה ציר מרכזי ומרתק דרכו ניתן לבחון את המגוון והמורכבות של השקפות העולם השונות ברשת המנהיגות של תנ"ך. דיון זה ממקם את השיח על הסכסוך המקומי בפרספקטיבה רחבה יותר המסתכלת על ישראל והחברה הישראלית אל מול האזור כולו, בהתאמה להתפתחויות הגאו-פוליטיות של השנים האחרונות.

אחת השאלות המרכזיות שעולות בנושא זה היא **הזיקה בין הזירה האזורית והסכסוך המקומי**: האם האזורי והפלסטיני הם שני מעגלים שאי אפשר להפריד ביניהם, האם אחד מהם הוא תנאי לשני, האם אחד מהם הוא כלי לקידום השני, או שמא דווקא ההתמקדות בסוגיה הפלסטינית היא חלק מן הבעיה שהפרספקטיבה האזורית נועדה להתגבר עליה. התשובות לשאלות אלו מבוססות על השקפות העולם המגוונות שנמצאות בחדר, ההבנה שלהם מהו אותו מרחב והתפיסות השונות שלו.

היחס למרחב נע על ספקטרום רחב: **מחד המרחב נתפס כבית טבעי** שיש לשאוף להשתלבות בו וקיום מערכת יחסים אורגנית עימו. **מאידך המרחב נתפס כסביבה עוינת, מאתגרת ומורכבת**, המצריכה התייחסות אסטרטגית, ביטחונית ודיפלומטית. גם הגישה התיאולוגית למרחב נעה על ציר דומה – בין תפיסה שקיצונית דתית סובבת אותנו ולמולה נדרשת שמירה על הביטחון ועל ייחוד זהותי, לבין שימת דגש על המרכיבים הדתיים המשותפים לדתות האזור והבלטת זהות אברהמית משותפת.

תמת המרחב האזורי באה לידי ביטוי בכל אחת מקבוצות הזהות באופן שונה ובהתאם להשקפת העולם הייחודית לה:

מזרחים-מסורתיים:
המרחב כמקום השייכות הטבעי והדרישה להשתלבות.

עבור קבוצה זו, השייכות למרחב המזרח-תיכוני היא מרכיב זהותי מרכזי בהשקפת עולמם על הסכסוך. הם רואים חיבור טבעי לתרבות האסלאם ולשורשים באזור, ומבקרים את התשתית האירופאית-מערבית של הציונות שיצרה נתק מהמרחב. הקבוצה מבקשת לאתגר את תפיסת ישראל כ"וילה בג'ונגל", וקוראת לטפח השתלבות במרחב הכוללת שיתופי פעולה כלכליים ותרבותיים, תיירות למדינות ערב ועוד, וזאת מבלי לאבד את הייחוד והזהות הישראלית היהודית. לתפיסתם, המפתח לפתרון אינו שרטוט גבולות טכניים, אלא לפני הכל השגת הכרה מהמרחב בכך שהיהודים הם "בני המקום": ילידים השייכים למרחב ובעלי היסטוריה של אלפי שנים באזור. מתוך שייכות זו תושבי האזור נתפסים "כבני דודים" – "בני אברהם" השייכים לאותו מרחב היסטורי-תרבותי משותף, עימם חולקים שפה, ערכים ותרבות. מתוך כך, הם מציעים את עצמם כגשר לעולם המוסלמי המתון המהווה סמכות שיכולה להשפיע על האזור והסכסוך המקומי.

ערבים פלסטינים אזרחי ישראל:

המרחב כהמשך טבעי של זהות, מתח פנימי ופוטנציאל לתיווך.

המרחב האזורי עבור הפלסטינים אזרחי ישראל אינו רק גיאוגרפיה, אלא **רשת של קשרים משפחתיים, לאומיים והיסטוריים**. מושג ה"בית" והילידות כערך מרכזי קושרת אותם לאדמה באופן עמוק. הם רואים עצמם חלק **מעמיות (Peoplehood)** פלסטינית הפזורה במרחב האזורי (הכולל את הפליטים בסוריה, לבנון וירדן). יתר על כן, אירועי "האביב הערבי" וקריסת מדינות באזור יצרו שבר קונספטואלי ואכזבה עמוקה מהמרחב הערבי, שניפצו עבור רבים את התפיסה הרומנטית של המזרח התיכון. אכזבה זו מהמרחב העצימה מגמות של פרגמטיות והובילה רבים להתמקד דווקא בקידום שיח אזרחי ולוקאלי בתוך מדינת ישראל על חשבון השיח הלאומי הרחב. בכל הנוגע להתפתחויות גאו-פוליטיות, קיים בקבוצה חשש גדול מתהליכי הסדרה אזורית שידלגו על הסוגיה הפלסטינית. מרבית החברים בקבוצה מתנגדים לנורמליזציה כלכלית ופוליטית מול מדינות ערב בטרם פתרון הסכסוך, ורואים בהסכמים אלו אובדן של קלף מיקוח אסטרטגי פלסטיני. אולם, לצד התנגדות זו, יש גם תמיכה בחידוש וחיזוק קשרים חברתיים, תרבותיים וכלכליים של פלסטינים אזרחי ישראל עם העולם הערבי, מתוך זיקה טבעית למרחב וזהות משותפת.

חרדים:

"שלום ללא אחווה"

החרדים מציגים יחס פרגמטי למרחב, הנשען בראש ובראשונה על ערכי **פיקוח נפש ואי-שפיכות דמים**. מתוך דאגה עמוקה לשימור העם היהודי וקיום אוטונומיה דתית, שמירה על ריחוק מהמרחב מקבלת מקום מרכזי ככלי קריטי למניעת התבוללות או טשטוש זהותי ולשימור הקהילות השונות בתוך עצמן. החרדים רואים את הקשר שלהם למרחב בכך שמבינים אותו כמורכב מקהילות שמרניות בעלות מאפיינים דומים לשלהם (צניעות, משפחתיות, ומרכזיות הדת) ולכן, שהאינטרס המשותף לכולם הוא לשמר את הקהילות השונות. כך המרחב הערבי לעתים נתפס לא כזהות לאומית מאיימת, אלא כסביבה שאפשר למצוא בה שפה משותפת מול השכן השמרן. הם מאמינים כי צריך להתייחס לתושבי המרחב הערבים בכבוד, ושואפים להגיע עמם לשלום פרגמטי ומודל של "שלום קר" אשר מברר באופן פרקטי מה נדרש כדי להבטיח שרידות וביטחון, תוך יצירת הפרדות שימנעו התבוללות וישמרו את הייחוד הקהילתי.

חילונים:

המרחב כזירה אסטרטגית-ביטחונית-דיפלומטית.

החילונים תופסים את המרחב האזורי לרוב דרך משקפיים אסטרטגיים, ביטחוניים ומערביים. הם רואים בישראל אי דמוקרטי במזרח התיכון, ומדגישים שישראל היא המקום היחיד באזור שבו יהודים, ערבים ונוצרים יכולים לשבת ולדבר בחופשיות. עם זאת, המרחב נתפס לרוב כמאתגר ומורכב, והפלסטינים נתפסים לעיתים כחלק ממגמה אזורית של קיצוניות אסלאמית דתית שיש להתמודד עמה יחד עם גורמים מתונים במרחב. הפתרון לסכסוך עבורם כרוך בבריתות ולגיטימציה בינלאומית ואזורית (כמו מול סעודיה) כאמצעי לביצור הביטחון, מתוך שאיפה לייצר "ברית מתונים ליברלית" נגד הקיצוניות הדתית שתבטיח יחסי שכנות בטוחים ויציבים. קיימות תפיסות שונות בתוך הקבוצה ביחס לעוצמה הצבאית והדיפלומטית: עבור חלק, היותנו כוח צבאי אסטרטגי עולה במזרח התיכון הוא מנוף שיש להשתמש בו ליצירת בריתות אזוריות ממקום של עוצמה; עבור אחרים, ההבנה היא שהמסלול הבי-לטרלי (הישיר מול הפלסטינים) לא צלח, ולכן איננו יכולים לפעול לבד ויש הכרח ממשי לרתום עזרה, מעטפת ולגיטימציה חיצונית מהאזור ומגורמים בינלאומיים.

דתיים-לאומיים:

המרחב כזירה תיאולוגית-היסטורית.

עבור קבוצה זו, המרחב האזורי אינו נבחן רק במונחים פוליטיים או גיאוגרפיים, אלא בראש ובראשונה במונחים דתיים ותיאולוגיים. משמע, קבוצה זו מאמינה כי הארץ ניתנה לעם היהודי בציווי אלוהי, בעוד שבניו של ישמעאל קיבלו את שאר המזרח התיכון. הם מדגישים כי אנו מיעוט בתוך מזרח תיכון ערבי ורואים את הסכסוך ככזה שאי אפשר לנתק מהניסיון להבין כיצד דתות שונות – ובפרט השורשים העמוקים של אסלאם – תופסות את המרחב ואת הנוכחות היהודית בו. קיים מתח בין קולות הרואים במרחב זירה עוינת שמתנגדת לריבונות יהודית, ולכן יש לבדל ולשמר את הייחודיות היהודית מתוך ייעוד דתי-לאומי ועוצמה, לבין קולות הסבורים שדווקא מתוך שורשים דתיים עמוקים ניתן לבנות שפה משותפת, "שפה אברהמית", שתשען על המיטב שבאסלאם וביהדות ככלי לשינוי.

נשים:

המרחב האנושי לפני המרחב הגיאופוליטי.

השיח בקבוצת הנשים אודות הסכסוך, וכך גם בנושא זה, מתמקד במרחבי המחיה האנושיים וההבטים האזרחיים, כגון בריאות, רווחה וחינוך. המיקוד הוא בחיים עצמם: הזכות לגדל ילדים בביטחון, והיכולת לייצר פתרונות שאינם דיכוטומיים (Win-win). המרחב נתפס כמקום שאמור להכיל מורכבויות, רגשות וזהויות, מתוך דאגה עמוקה לעתיד הדורות הבאים החיים בו. עבור חלק מחברות הקבוצה העיסוק בסכסוך צריך לעבור דרך העיסוק והתיקון הפנימי בתוך עם ישראל, בעוד שעבור אחרות צריך לקדם את ממדי הסכסוך השונים במקביל. תפיסות שונות אלו משפיעות על המוטיבציה והיקף העיסוק של הקבוצה בנושא.

יוצאי ברית המועצות לשעבר:

המרחב כמבחן דמוקרטי – ניסיון פוסט-סובייטי פוגש מציאות ישראלית.

יוצאי ברית המועצות לשעבר תופסים את המרחב האזורי בראש ובראשונה דרך הניגוד שבין דמוקרטיה לאוטוקרטיה. הניסיון האישי של חלק מחבריהם בברירה ממשטרים טוטליטריים הופך את שאלת אופי הממשל האזורי לשאלה קיומית ואינטימית, שמגיעה מתוך מוטיבציה עמוקה: האם ישראל תישמר כדמוקרטיה במרחב שבו אוטוקרטיה ולאומנות דתית הן הדומיננטיות? חברי הקבוצה רואים קשר ישיר בין ההתפתחויות האזוריות לבין סכנת שחיקת הדמוקרטיה הישראלית מבפנים – שתי סכנות שהכירו ממקור ראשון. הם מביאים שפה של תיאוריית משחקים – הרצון לצאת ממודל הסכום האפס ולמצוא פתרון שיהיה כדאי לשני הצדדים – ואנלוגיות היסטוריות ממזרח אירופה לכיצד משטרים ועימותים מסתיימים, ומה נדרש מכל צד כדי שזה יקרה. מתוך כך, הגישה למרחב פרגמטית ופתוחה לחשיבה מחוץ לקופסה: לא כסביבה שיש להשתלב בה תרבותית, אלא כזירה שבה ישראל הדמוקרטית צריכה למצוא את מקומה – דרך חיפוש אחר סדר אזורי שאינו מבוסס על הכרעה כוחנית, אלא על תצורות שיהיו כדאיות לכל הצדדים, ושבישראל הדמוקרטית – בניגוד למקומות שממנו הגיעו – עוד ניתן לעצב.